

Interview met Agueda, de zus van Josä Oto Esquerra.

Opnamedatum: 2 juni 1989, plaats: haar huis in Toulouse. De omstandigheden waaronder: zie dag/werkboek.

Na een hele avond, een middag en een maaltijd in aanwezigheid van haar man, was het vertrouwen aanwezig. Toch was ze verschrikkelijk zenuwachtig voor de bandopname. Eerst het gesprek met Manuel opgenomen om het ijs wat te breken. Ze bleef opgewonden, het eerste deel probeer ik haar vooral op haar gemak te stellen. Ze heeft een hartkwaal en ik wilde voorzichtig zijn, niet al te grote opwinding veroorzaken.

A: Ik heet Agueda Oto Esquerra, ik ben geboren in Albalate de Cinca.. in 1922.. op 12 december..

H: Hoeveel broers en zussen had je... toen?

A: We waren met.... (H: toen?)... toen ja.. calla.. zwijg... zeven broers en zussen..

H: En jij.. de jongste...

A: Ik was de jongste van de zeven broers en zussen..

H: Met hoeveel mensen woonde je in huis?

A: Met m'n moeder.. m'n grootmoeder.... m'n oudste broer Antonio.. Josä... Francisco.. M'n zussen werkten al in... in Cataluöa..

H: Toen al?

A: Si... ze waren erg jong gaan werken in... in Cataluöa.. In huis waren we met de drie broers en ik.. en...

H: en je grootouders?..

A: .. en m'n grootmoeder en m'n moeder.... want mijn vader overleed toen hij 55 jaar was.. En dus bleef mijn moeder als weduwe achter.. met ons kleintjes... De kleinsten waren Josä, Francisco en ik.. en omdat de zussen al wat ouder waren en.. gingen ze werken in Cataluöa.. en bleven wij in huis.. En m'n moeder werkte met de jongens op het land.. los campos.. met m'n broer Jos.. Francis.. ah.... (zenuwachtig) (Manuel: oie..)

H: .. met de oudste?

A: ..met de oudste.. dat was Antonio.. (ja...).. en daar waren Josä en Francisco.. Francisco de kleinste.. Maar ondanks dat werkten ze met hen en m'n moeder op het land..

H: Was dat uitzonderlijk dat een vrouw op het land werkte..

A: Claro, dat is duidelijk.. maar er was geen andere oplossing.. want de kleintjes... los.. los.. de kinderen waren nog klein.. en zij moesten.. wat anders kon ze doen, tenla que hacer?

H: .. En je grootmoeder..

A: En m'n gootmoeder bleef dus thuis om voor het eten te zorgen.. en om er voor .. hun, estos.. te zijn. Voor mij.. is m'n grootmoeder als een moeder geweest....

H: In welk huis woonden jullie toen?

A: En el acera del barrio (?)

H: Waar is dat, boven?

A: Boven... naast de molen..

H: Daar waar Melchor woonde?

A: Nee.. Melchor woont rechts.. en wij links.. en mijn broer heeft dit huis nog steeds.. hij heeft het van mijn ouders geerfd.. hij heeft het nog steeds.. mijn broer Francisco..

H: Entonces.. een klein huisje..

A: ja... in een klein huisje woonden we met ons zevenen.. bueno.. de oudsten... werkten al... dus waren we met ons... zevenen..

H: .. en jullie hoorden bij de armen in het dorp..

A: De pobres.. de armen, (lachen).. ja..

Manuel: de armen.. nee..

H: Waarom niet..

M: Omdat ze land hadden..

H: Hadden jullie een huerta..

A: Si.. we hadden.. de Rollero.. en gronden.. in...

Manuel: ..Parcelas..

H: he, laat haar nou praten.. (lachen allemaal)

A: .. en gronden in.. hoe heet dat.. a arriendo.. in pacht.. en we hadden pues.. en la recue.. ah eh.. (zuchten..).. de zenuwen die ik heb, hahaha..

H: Maar er gebeurt niets, mujer.. als het niet gaat, dan gaat het niet, dan is er niets aan de hand.. Waarom ben je zenuwachtig..

A: ik weet het niet.. begrijp 't niet..

H: Dus toen je vader stierf werkte je moeder zoals je vader vroeger gedaan had..

A: Ze werkte.. los trabajos mas fuertes.. het zwaarste werk.. was het.. enfin...zij was er om het te leiden, om ze te besturen, dirigirlos.. en zij bewerkte het niet, noch.. ni lo labraba, ni.., ze was er vooral om bij haar zoons te zijn.. estar frente de los hijos.. En wanneer.. de oogst binnengehaald moest worden.. dat was het zwaarste.. pues, dan zocht.. mijn moeder iemand om haar te helpen.. si, si.. De bureu hielpen haar... als.. dat waren zij van de aceras.. en m'n oom tomàs.. dat waren degenen die mijn moeder hielpen.. zonder te betalen.. no, no.. Ze hielpen haar meer omdat ze haar vertrouwden.. Pues despues tambien.. mis hijos.. hermanos.. en mijn broers gingen hun ook helpen als ze zwaar werk te verrichten hadden.. en als ze tijd hadden hielpen ze elkaar ook..

H: Veranderde er iets toen de percelen verdeeld werden?

A: Toen de percelen kwamen... pues.. toen waren m'n broers al wat ouder.. en werkten ze al op de percelen en toen gingen we beter, waren we beter af..

H: Zijn de anderen naar het dorp teruggekomen om ook een stukje land te bemachtigen?

A: Ellas que... zij die in Cataluõa wekten?.. nee.. Es que.. me.. m'n zus Maria trouwde in.. Cataluõa.. die bleef daar.. m'n zus Carmen.. kwam hierheen... zij trouwde met een broer van eh... de broer van eh.. .. van Maria la Macuca.. si.. de oudste trouwde met hem.. van Maria Castro.. en zij gingen in een eigen huis wonen en zij hebben ook hun percelen..

H: ..En jouw familie ook..

A: En.. mijn moeder ook.. en met m'n broers werkten ze op de percelen.. si, si.. (Manuel: en Antonio kreeg er ook een..) Dat was later.. Later kreeg mijn broer ook een perceel.. m'n oudste broer.. si.. En zo was het dus.. hoewel.. voordien.. hoewel we geen percelen hadden, igual ibamos tirando bien, ging het ook wat beter met ons, omdat m'n moeder... ha sido, was... niet omdat ze m'n moeder was, maar ze werkte heel hard.. en ze was een vrouw.. bij haar ontbrak het nooit aan eten, bij haar.. Zij heeft altijd gezocht voor haar... naar... nooit ontbrak het ons aan een vol bord eten.. en nooit hadden we gebrek aan brood.. Ze was een perfecte vrouw.. er bestaat niemand zoals zij.. niemand was er zo als zij..

H: Daar mag je gelukkig om zijn..

A: ... ze was formidabel.. m'n moeder..

H: Maar heeft ze later ook nog op het land gewerkt, of veranderde voor haar de situatie...

A: .. de situatie veranderde.. es que.. dat was toen m'n broers

ouder werden.. toen hoefde m'n moeder niet meer te werken.. nada.. niets.. Toen kon ze het rustiger aan doen, estaba mas tranquila.. y .. en ze werkte niet en we kregen het beter.. En het is daarom... toen de oorlog uitbrak.. konden we al rustig leven.. al de ouderen hadden goed werk, todos trabajando bien, alles in produktie.. dat mijn moeder dacht dat ze al rustig zou kunnen leven... dat was toen de oorlog begon.. dat we moesten vertrekken en alles moesten achterlaten..

H: Jullie hebben alles achtergelaten toen jullie naar Frankrijk vertrokken, maar is er niet veel in beslag genomen?

A: Luego.. van ons de percelen, zoals van iedereen..

H: Waarom?

A: Omdat eh.. mijn broer, toen hij weer terugkwam in het dorp, vroeg hij ze om het perceel van m'n moeder en ze wilden het hem niet geven.... waarom.. ik weet het niet... omdat... siendo de ... porque.. we waren rojos (ha,ha).. en m'n broers gingen toen naar de gevangenis.. alletwee, m'n broer Josä in de gevangenis en m'n broer Francisco ook in de gevangenis..

H: Er was dus niemand om de percelen op te eisen?

A: Toen ze uit de gevangenis kwamen hebben ze ze opgeëist, maar ze wilden ze niet geven..

H: En op dit moment heeft niemand van je familie een stuk land?

A: Si.. de mi madre.. van mijn moeder.. Josä heeft de Rollero gehouden... dat was.. (manuel praat er doorheen en mee).. mijn ouders hadden dat gekocht.. toen ze trouwden kochten ze .. de Rollero.. en dit is het stuk wat hij heeft behouden.. En het huis.. is van m'n broer Francisco.. si, si..

H: Maar van de percelen van de duque de Solferino..

A: Hiervan bezitten we niets... niets, niets, niets.. Niets, niets, niets, nada de nada..

H: Kun je je nog iets van de laatste dagen van de oorlog herinneren?

A: Toen de oorlog begon.. bevond ik me al in Terrasa.. Want het jaar voor de oorlog, woonde die zus van me in Terrasa.. En ze kwam een jaar voor dat feest van... San Miguel.. en ze wilde me meenemen.. Ik was toen.. 12 jaar, 12 jaar.. en ik woonde een tijdje bij haar in huis.. En daarna.. daar waar m'n zus Pilar diende.. zochten ze een kindermisje, una niñera.. zoals men zegt.. Voor de kinderen in het huis waar zij woonde.. en ik ging.. en dat was juist de zomer van de oorlog.. We waren daar de veraneo.. met de amos.. de bazen.. en de kinderen.. en m'n zus Pilar.. En op een zondag... toen de oorlog uitbrak.. waren we op een bal en de baas van.. het bal zei: 'Bueno, esto se apaga, dit doen we uit/licht, muziek?.. en iedereen naar huis... en ik weet.. er wordt geschoten, hay tiroteo..' En we gingen de straat op.. en een vuurgevecht.... oei.. we waren radeloos van angst.. En toen we bij het huis van de .. de bazen kwamen.. vonden we daar de deuren gesloten.. voor ons werden ze geopend.. en toen zaten ze naar de radio te luisteren.. bij een kaars.. alles uit behalve een kaars.. en fluisterend.. 'wat is er gebeurd?' 'Ze hebben de oorlog verklaard.. de oorlog.. de oorlog.. De patroons zijn gevlucht en hebben de vrouwen alleen gelaten..'

En de volgende dag.. pues.. waren we aan het werk.. werkten we daar met die kinderen... En er was een meisje, una, in een huis op het land, een ander.. een ander... die net zoals wij werkte... zij kwam uit Belver.. en zij was een vriendin van mijn zus Pilar.. En dit meisje had een verloofde.. En we stonden bij de deur... van het huis.. en toen kwam deze jongen voorbij. Hij

zegt. 'Pilar... se.. pak je kleren en alles wat je hebt.. en kom naar Terrasa.. Het is.. nu afgelopen met de heren te dienen.. a segar.. haha.. was aan het maaien en liet het zo in de steek.., he.. Het is afgelopen met het dienen van de heren.. Ik ga m'n verloofde zoeken.. en als we terugkomen komen we jullie ophalen..'

En zo ging het.. we pakten alles bij elkaar wat we hadden..

H: Begreep je toen wat er aan de hand was?

A: Ja... ik begreep dat de oorlog ook de revolutie betekende, maar.. dat de revolutie.. ya.. mucho miedo, veel angst.. de angst was groot want, figate, stel je voor,.. want met dat vuurgevecht, dacht ik en dan van Barcelona daar heengaan.. dat maakt bang..

H: En dat van niet langer de bazen dienen...

A: ... niet langer de patroons dienen.. eso si.. dat wel.. daar was ik blij om, me caigo en gracia.. Het was afgelopen met de heren dienen.. allez.. allemaal naar huis.. Pues.. vamos.. en m'n zus: 'je gaat met me mee(?)'. En we gingen te voet vanaf..... hoe heet dat dorp..... eh Mataro de Tera tot aan Terrasa... dat zijn ongeveer 5 kilometers.. lopend.. met die jongen.. En hij zei: 'wees niet bang als we iemand op de wegen, onderweg, tegenkomen'.. en we kwamen doden tegen... onderweg..

(Fluisterend: omdat we met hem gingen... we waren er erg van overstuur om dode mensen op straat te zien liggen.. naast de weg.. maar.. 't is een schok.. wat gruwelijk, que horror..) En we gingen naar het huis van m'n zus, die woonde in Terrasa en we gingen daar naartoe..

En daar, pues.. m'n zwager stelde mij en m'n zus op de hoogte van wat er gebeurd was, dat de oorlog uitgebroken was.. en dat we waren (onverstaanbaar).. We konden geen contact met m'n moeder krijgen en zij niet met ons omdat de lijnen tussen Aragón en Cataluña bezet waren.. Er was geen verbinding.. en we wisten nog steeds niet wat daar met haar gebeurd was.. en zij evenmin iets van ons..

H: Normaal functioneerde de telefoon tussen cataluöa en Albalate?

A: Si... telegrammen.. telegrammen.. ja..

Manuel:.. en die funktioneerde wel, maar was bezet door de troepen..

A: En uiteindelijk.. waren we weinig wijzer.. want steeds.. bezet.. en we vertrokken naar het dorp.. Er waren veel meisjes uit Albalate in Terrasa en wij kwamen allemaal bij elkaar.. Daar was de zus van Manuela.. de zus van Eusebio.. Dolores, twee nichten van ons.. de ene heet Pilar en de andere Carmen, en met wie waren we nog meet.. La Pilar de Almunia.. en we namen de trein en we gingen naar Aragón.. Toen we in Lärída aankwamen..

H: Jullie waren allemaal van dezelfde leeftijd?

A: Nee, de jongste was ik, he.. Ik.. en daarna kwam de zus van Manuela.. wij waren de jongsten.. En toen we in Barce.. eh in Lärída aankwamen.. was er nog steeds geen verbinding met Aragón.. was er nog geen.. werkte de verbinding nog steeds niet.. Wij waren met ons allen daar, wat moesten we doen.. En weet je wie we tegenkwamen? Eh... hoe heette hij ook alweer.. a.. El Faro (?) uit Albalate.. een man de zich preocupaba del comite.. die deel uitmaakte van het comitö.. met.. hoe heette die ander?..

(manuel: Foret) Foret.. Zij waren twee.. Foret was de chauffeur.. en El Faro was van de.. de abastos, van de bevoorrading.. (van de comitees van..) en zij waren naar Lärída gekomen.. en juist hán kwamen we tegen.. in de auto.. We klommen, pues, allemaal de auto in.. in de achterbak (?).. haha.. si.. contentos.. tevreden.. Alle autos reden toen blindados, zoals men dat noemt..

geblindeerd, gepantserd.. zoals een auto eroverheen.. en degenen die voorop reden met een geweer voor als ze ons aanvielen.. om ons te dekken.. en als ik je zeg hoe bang we allemaal waren....
Daarna..

H: ... bang.. maar wel verlangend om naar Albalate te gaan?

A: Claro.. con muchas ganas.. Bang.. maar met heel veel zin om naar huis te gaan, wat denk je. En we reden langs Binefar.. en daarna langs Esplus.. en toen we voor Esplus waren zaten we zonder benzine.. Ha,ha,ha.. En warm dat het was.. en er waren geen huizen.. er was niets.. alleen maar.. Het was nog steeds in juli.. een hitte.. conque.. wat te doen.. De chauffeur ging lopend naar Esplus of Binäfar.. om benzine te halen. Toen we daar zaten te wachten.. kwamen ons autos voorbij.. wie weet wat dat waren.. met matrassen en maar schieten.. en bang dat we waren..

H: Waren dat mensen die probeerden te ontkomen, of..

A: Nee.. deze mensen, pues, no.. (Manuel: dat moet de vigilancia, de bewaking geweest zijn..)... die gingen.. eso.. die zochten.. of je iemand wist die.. contra.. was.. of ze een fascist of zoiets tegenkwamen..

H: Aah.. de matrassen om hen te beschermen.. te verdedigen..

A: Conque.. en toen.. toen we weer benzine hadden gingen we verder naar het dorp.. En daar stapten wij.. m'n zus.. en la.. ik.. en de nichtjes die onze burens waren.. wij stapten uit bij de ingang van Albalate.. bij het voetbalveld.. Bij het voetbalveld stapten we uit en we gingen lopend naar huis.. Mijn moeder was op de dorsvloer en m'n broers waren aan het dorsen.. dat is wanneer ze graankorrels uit het koren slaan (H: si,si..).. en daar verderop mijn neven en mijn moeder.. toen ze ons zag: 'En die anderen zijn die ook in Albalate, oui?'

(Onderbreking, Agueda is de draad kwijt, haar moeder zei geen 'oui')

H: Het laatste wat je me vertelde was dat je terugkwam in het dorp en..

Manuel: ..toen je je moeder zag en ze aan het dorsen waren..

H: Laat me alsjeblieft (Ha, ha, ha)

A: Hij bemoeit zich overal mee, niet, hahaha...

H: Je moeder begroette je toen je weer terug was in het dorp.. Was de eerste beweging in het dorp toen al achter de rug..

A: Si, si, si, si.. ik heb daar niets van gezien, he.. no, no, no.. Van de eerste dagen van de revolutie daar heb ik niets gezien.. niets van dat alles.. A ver, Manuel heeft van die beweging meer gezien dan ik.. ik niets..

H: Wat deed je deze eerste dagen...

A: In Albalate... in Albalate.. kwamen we aan.. we waren gelukkig, tevreden, contentos.. nada, niets.. goed. En daarna, toen ze al begon... met de ... toen ging ik terug naar school.. (H: o ja?).. ik ging terug naar school.. M'n moeder deed me weer op school.. ik wilde niet gaan.. want.. ik was al ouder.. en ik was al anderhalf jaar niet gegaan.. en ik was niet meer aan school gewend en ik wilde niet meer terug, haha.. Maar m'n moeder verplichtte me.. verplichtte me te gaan.. en ik ging verder met school.. totdat we uit.. Albalate vertrokken. Si.. Dit was toen.. ik een beetje meer leerde... bijna zoveel als ik nu weet heb ik toen geleerd.. Want als je ouder bent.. heb je wat meer.. heb je wat meer kennis.. om te kunnen en willen leren.. En als je jonger bent is dit minder het geval.. hahaha.. Maar m'n moeder verplichtte me om te gaan.. ik wilde niet meer.. ik niet.. De anderen waren al verder.. en ik ben al zo groot.. en.. waarom

moet ik gaan.. wat moet ik er doen? .. Ik wilde niet opnieuw naar school.. En daarna was ik er heel tevreden.. Het was toen dat de jongens en de meisjes samen, mezclados, in de klas zaten.. met Doña Segunda en Don Leonardo.. zij zetten ons al gemengd neer.. si, si..

H: En ook gemengde leeftijden?

A: Si, si, si..

H: Keerden veel jongeren weer terug naar school?

A: Zij gingen gewoon door met school omdat zij niet uit Albalate waren weggeweest. Maar omdat ik in Terrasa was geweest, wel.. in die tijd was ik niet meer naar school geweest.. En toen de oorlog uitbrak ging ik naar Albalate en terug naar school..

H: Hoe was deze tijd in huis.. werd er gepraat, gediscussieerd over de revolutieof...

A: Thuis?.. sii... cosas asi, pero.. Mijn broers gingenn a... m'n broer Josã ging wacht lopen.. werd wacht.. en m'n broers.. m'n oudste broer ook.. nam ook deel aan de beweging.. el movimiento.. ik hoorde er wel over praten, maar.. yo de ideas ninguna yo.. ik had geen enkel idee.. ik wist toen van niets.. En daarna, in de zomer.. lieten ze ons werken.. voor de kollektiviteit.. Ze namen alle meisjes mee, cogian, en ze lieten ons alfalfa rapen.. en daarna mais plukken.. en de suikerbieten.. todo esto yo he ido, he.. hier ben ik allemaal mee naartoe geweest, he.. Sii.. een korte tijd, maar.. ik ging er heen.. Tot enige dagen voor.. voor dat we uit Albalate vertrokken... si.. werkte ik de hele zomer, de zomer, op het land.. van het kollektief... Si.. Met andere meisjes.. si.. Er was een kar.. en daar stapten we met ons allen in.. (man in de keuken luidruchtig met potten en pannen, even de deur dicht..)

H: Was het normaal dat jullie naar het kollektief gingen om te werken?

A: Heel gewoon.. omdat mijn broers er al werkten.. zij waren al.. zij zaten al bij het kollektief.. dus ik ook.. en mijn zus ook.. m'n zus Pilar.. al die meisjes die naar het dorp teruggekeerd waren.. we waren allen solteras, vrijgezel.. gingen ook met mij mee naar het land, los mais dos?, met m'n broers.. pues.. we werkten we in het kollektief.. m'n broers, m'n zus en ik.. si..

H: Als jullie gingen werktem ging dat in groepen met mensen of met meisjes die...

A: Met meisjes...

H: die je zelf uitkoos om mee te werken?

A: No, no.. mira.. ze zeiden: 'op die en die dag moeten we alfalfa gaan rapen.. op die monte of in die huerta..' en dan gingen we daar werken.. allemaal tesamen.. todas juntas.. todas juntas.. si.. En daarom leek het vaak.. een uitstapje.. een groot plezier voor ons..

H: Want voordien hadden jullie niet zo gewerkt?

A: Nee.. no..no.. En daarna.. totdat we daarvandaan vertrokken.. tot we uit Albalate vertrokken bleven we zo werken.. en daarna vertrokken we.. nee.. daarna vertrokken we als vluchtelingen naar.. na het bombardement.. het bombardement op Albalate.. pues es.. 's nachts.. waren we bang.. en iedereen ging naar de monte.. en onze burens zeiden ons: 'als jullie willen komen.. we hebben een huisje in de monte..' en daar sliepen we allemaal.. En we gingen met de burens daar op het land slapen.. dat heet Las Malvallores.. een huisje achteraf.. En daar gingen we met de hele familie slapen.. m'n broertje.. m'n grote broer ook.. si.. en m'n

zus met haar echtgenoot.. m'n zussen.. en m'n broer.. m'n zwager Miguel.. die wilde daarvandaan niet vertrekken, want hij zei.. dat de fascisten de Cinca niet over zouden komen.. hahahaha.. 'we gaan hier niet vandaan want de fascisten komen de Cinca niet over...' Ik weer niet waarom.. maar hij dacht dat ze de Cinca niet over zouden komen.. En allen die bij ons waren vertrokken.. 's morgens al.. en wij.. met de aviación.. de luchtmacht.. de vliegtuigen.. hoe heet dat... de jachtvliegtuigen.. la de caza.. En por la.. midden op de dag kwamen enige militairen langs die zeggen: 'Bent u nog hier?' pues.. 'we zitten hier en we zijn bang voor de vliegtuigen.. en we verschuilen ons hier'. 'Pues, si quieres.. zoals je wilt... de fascisten zijn niet ver meer.. ze komen snel de fascisten.. ze zijn heel dichtbij.' En m'n zwager: 'Oh.. no.. de brug.. oh.. die wordt opgeblazen.. daar komen ze niet overheen..' En om 4 uur 's middags.. bliezen ze de brug bij Alcolea op.. we hoorden een enorme ontploffing.. En toen, m'n zwager... 'we moeten weg... hollen!.. hollen! Pak alles op!' We pakten zoveel mogelijk op de kar.. en weg.. hollend. Allemaal samen.. Maar de andere families die bij ons waren waren 's morgens al vertrokken.. En m'n zwager Emilio zei: 'Miguel, we moeten weg, marchar..' We moesten dus weg.. en we vertrokken.. Toen.. ze de rivier.. ach.. de brug naar Alcolea lieten springen raakte hij overtuigd dat we moesten vertrekken.. dat de fascisten eraankwamen.. en we vertrokken.. En we liepen tot we bij Almacellas aankwamen.. Daar rustten we wat uit.. De grootmoeder ging op de kar en de kinderen ook, maar wij liepen..

H: Moesten jullie die zelf trekken of..

A: Ja.. we hadden nog beesten.. die de kar trokken.. De republikeinse legers, fuerzas, hadden zich op de montes opgesteld.. Er was er een op de berg, ai, berg.. zij zeggen.. bij Val de Caladera... daar was .. de kolonne van Durruti opgesteld.. die bevond zich daar.. en een ander hier in Albalate.. in positie... in oorlogspositie.. en zij zagen ons vertrekken toen we over de weg gingen.. om weg te gaan.. En ze riepen, m'n zwager noemden ze Navallo: 'Navallo, arrer! (a correr(?) a bajar por la Carruala..! ze komen de Carruala af..' La Caruela is de weg naar Alcolea.. we noemden die Carruala.. Dit zeiden ze.. schreeuwend... 'hollen, va a correr.. ze komen de Carruala af..' En wij dus hollen.. en de hele nacht hollen.. hollen.. tot aan Almacellas.. En daar rustten we wat uit en... en de volgende dag kwamen we in Lärída aan.. en in Lärída.. een bombardement!... en er was .. hoe heet dat nou.. er vond een.. slag, strijd, combate plaats.. van vliegtuigen boven onze hoofden.. oh.. oh.. we zaten midden in mitralleurvuur dat van alle kanten kwam.. oi.. een horror.. een gruwel.. we dachten dat we dood zouden gaan.. we zagen geen uitweg.. no sä... in dat gevecht tussen die vliegtuigen toen dat plaatsvond.. en daarna een bombardement op de.. hoe heet dat... op de gasolinera.. de benzinepomp.. het hield niet op, todavía más.. het was afschuwelijk.. que horror aquello.. We trokken verder.. en kwamen bij de rivier de Segre aan.. die stroomt midden in Lärída.. en daar was een brug.. claro.. daar.. stopten.. hielden ze ons tegen.. En daar.. m'n broer Francisco en een andere jongen uit het dorp die bij ons was gekomen.. ze waren jong.. toen zo'n 17 jaar.. en ze pakten ze op.. cogieron.. en zeggen dat ze aan het front horen te zijn.. en met hen gingen we de rivier.. de brug over.. M'n zwager Emilio ging terug om ze terug te halen.. hij wilde ze terughalen.. en op het moment dat ze daar stonden te discussieren.. dat ze nog erg

jong waren om soldaat te zijn en hij zei.. probeerde ze te overtuigen.. en op dat moment... kwamen de kanonnen eraan om de brug te beschieten.. Bij de eerste kannonade.. zagen ze de mogelijkheid om te ontsnappen.. ze holden de brug over en ze waren er juist overheen.. puentes.. toen hij het begaf, in elkaar zakte.. maar toen waren we allemaal aan de andere kant.. We waren gered door.. nada.. niets.. bij toeval.. por casualidad.. We hadden geluk gehad.. Maar heel erg geschrokken.. Met heel veel angst liepen we door Lärída... Er waren uitgebrande huizen... er was een schoenmakerij die gebombardeerd was.. daar pakten we schoenen, todas las maneras, die we maar wilden.. maar.. de ene paste niet bij de andere.. om beter te kunnen lopen.. Daarvandaan liepen we tot Callaf.. In Callaf kwamen we aan bij een benzinepomp aan, in een dorp, in een gehucht.. en daar.. pues.. en daar scholen we.. bleven we en una era y en un pajar.. op een dorsvloer en in een hooiberg.. daar installeerden we ons.. Daar bleven we een tijdje.. steeds in die hooiberg. En op zekere dag kwamen enige militairen langs.. en die zeiden: 'U zit hier niet zo goed, heeft het hier niet zo goed.. U moet naar de huizen gaan van de... van de mensen die hier wonen'.. en ze verdeelden ons over de huizen.. zodat we in een bed konden slapen.. En daar bleven we negen maanden. (H: negen maanden?) Si.. negen maanden.. En daar kreeg m'n broer Francisco z'n oproep tot militaire dienst, want (eigenlijk) hij zat in de quinta van '41.. en hij moest naar het front.. met 17 jaar. En Josä was al vertrokken.. toen hij nog in het dorp was.. hij was toen 19 jaar... En m'n broer Francisco vertok met 17 jaar al naar het front met de quinta van '41. Si..

H: Hebben jullie daar in een kollektief gewerkt?

A: No.. no... daar was niemand.. behalve wij.. uit drie dorpen.. met nog twee families. En venia con su estamen (?) eh.. Contestor.. Contestor en hij had z'n vrouw en dochter in Alcolea.. in Barcelona.. En we bleven bij hem tot we in Barcelona aankwam en de vrouwen gevonden had daar namen zij de trein.. (discussie over wie nog meer familie van deze familie is.) Esperanza beviel in Barcelona van een zoon.. en wij waren daar als enigen uit Albalate.. en we bleven daar.. allí continuamos estando..

H: En waar aten jullie dan van?

A: Eten? hahahaha.. Er was er een uit Albalate.. ook bij ons.. hij was vrijgezel.. en zeer symphatiek.. en .. maar hij ging terug naar het dorp.. hij bleef.. de arme man.. het was Sender.. Sender.. Sender.. (onderbreking).. Hij ging de.. de dorpen langs met een.. en om brood te halen, zoeken.. langs de bakkerijen.. en hij zei dat hij een vrouw had en veel kinderen die erge honger hadden.. en dat was niet overdreven en ze gaven hem een brood en dat was voor ons.. Daarna ging hij de gaarden in, de huertos.. en nam hij salade, tuinbonen en van alles voor ons mee.. en zo onderhield hij ons.. hahaha.. En ook hadden we nog iets uit Albalate.. op de kar hadden we wat eten meegenomen.. En zo aten we deze negen maanden.. En ook de man van m'n zus werd opgeroepen voor de oorlog... ehm.. van m'n zus... Emilio.. en Miguel.. de oudste broer.. Zij vertrokken naar de oorlog en wij bleven daar alleen achter.. En toen ze toen de terugtocht uit Aragón begon, het terugtrekken.. uit Cataluöa.. pues.. naar Frankrijk.. Met de broers en zussen van... met de zussen..

H: Met de karren? Over de Pirineos?

A: Calla, ja veras.. Zwijg.. je zult het zien.. We kwamen in..

Tarräga aan.. een bombardement!..... en we kwamen daar aan toen zij kwamen ... we hadden de kar op de weg en de grootmoeder erboven op die niet naar beneden kon komen en wij verstopten ons op het land.. En daar, bueno, gebeurde (passeerde) ons niets en vertrokken we weer.. We kwamen bij Vic aan.. weer een bombardement.. Bij de ingang, la entrada, van Vic.. een bombardement!... en daar konden we niet verder want de hele weg werd gebombardeerd.. Daar raakten ze karren.. en alles waarmee de vluchtelingen voorbijkwamen.. ze doodden de paarden en alles.. Wij bleven dus bij de ingang en gingen slapen in een weiland. Die nacht.. vroor het flink en toen we 's morgens opstonden waren we allen wit van... van het ijs.. ik weet niet hoe dat heet (ijzel dus..) En daar waren we met nog een familie uit Albalate.. die Serreno heet.. Serreno.. die zat met ons in 't weiland.. Zij bleven daar en wij vertrokken richting... Barcelona.. want we hadden een man bij ons die.. wilde.. hij kwam uit een dorp en wilde dat we in een dorp daar in de buurt zouden blijven.. M'n zussen wilden verdertrekken, maar hij niet, que no! .. (hij wilde) dat wij naar een dorp gingen en daar zouden blijven.. Aan de ene kant was dat goed, want m'n zus Maria.. had zo de mogelijkheid om haar man te bezoeken.. in Lärída waar hij in het ziekenhuis lag, waar hij gewond was.. om hem te bezoeken.. en hem mee te nemen.. Ze bracht hem mee... ze sliepen die nacht in een refugio.. schuilplaats.. en ze werden opgepikt door een vrachtauto.... van een militair.. en naar ons toegebracht.. En die middag werden we ook daar gebombardeerd.. en er viel een bom... vlak naast onze kar.. en we hadden het geluk dat die bom.. helemaal van papier was... met de reclama, propaganda, die de fascistien maakte.. Ya.. Ze kwamen... ze bedekten ons (vanaf het papier?).. en dit papier, je weet wat ik hiermee bedoel?.. viel op ons allemaal.. En mijn oudste broer werd getroffen door een.. stuk metaal van een kogel (granaatscherf).. dat viel (ketste af) op een rots en sprong daarna terug op hem.. en een geluk dat het niet direkt op hem gevallen was.. want dat zou zwaar aangekomen zijn.. Si.. En daarvandaan.. toen mijn zus eenmaal met haar man was aangekomen, vertrokken we onmiddellijk..

H: Nog steeds over de weg..

A: Over de weg, si..si..

H: Ondanks de bombardementen?

A: Si.. si..

H: En met veel mensen?

A: Mucha gente.. heel veel mensen.. je gelooft het niet.. met van alles.. Vrachtwagens van de militairen.. met karren net zoals wij.. anderen te voet.. en met een verschrikkelijke angst.. En zo kwamen we in Bruce (?) aan.. waar mijn broer heen wilde gaan.. want van hieruit liep er een weg over de Pirineos.. en daar zei een guardia die daar stond tegen ons, hij zegt: 'daarlangs gaat U niet, want daar.. de weg is daar op die plaats afgesloten door de fascistien.. daar kan U niet langs'.. en de weg die we toen moesten volgen was erg smal.. en was.. was alleen maar voor de militairen.. we konden daar niet verder.. De hele weg werd ingenomen door de... de militairen.. Dus namen we een pad.. een bospad.. en die weg leidde ons naar de uitlopers van de Pirineos.. al peripirineos.. con mucha gente.. nog steeds met veel mensen.. en we gaan lopend.. en we kwamen bij een dorp aan dat Siete Casas heette.. Siete Casas. We kwamen daar aan.. en daar toda acuesta.. lag alles.. en daar lieten we de karren achter.. de kar van m'n oom, onze kar.. en met matrassen.. nee,

daar toda acuesta.. lag alles.. en daar lieten we de karren achter.. de kar van m'n oom, onze kar.. en met matrassen.. nee, de matrassen lieten we achter.. en veel kleding die we niet.. we pakten slechts wat we.. ieder een pakket.. en we namen ene.. die berg op naar boven.. en daarna.. alles wat we mee naarboven hadden genomen moesten we.. moesten we.. mee naar beneden nemen en daar overviel ons de sneeuw. Dat was zoals ik je die andere avond al heb uitgelegd... dat.. de kleintjes begonnen te lachen.. want ze hadden er plezier om, los dieron gracias..

H: Ja, ze begonnen te lachen.. en daarna..

A: En daarna.. viel.. kregen ze het koud.. van dezelfde kou hadden ze het zwaar te verduren, se pusieron malos.. totdat we beneden kwamen.. Beneden was..

H: Maar ze hadden ook honger he?

A: Honger.. we hadden honger.. De nacht daarvoor waren we in een.. era.. dorsplaats.. en we hadden honger.. en we wilden naar beneden.. tot voorbij Lot.. want we waren bang voor de vliegtuigen.. en daarom wilden we buiten de dorpen blijven.. en het begon al nacht te worden.. en we passeerden Lot.. en een militair.. zag mijn oma en m'n moeder en die zei: 'Dames, seöoras.. waar gaat u om deze tijd nog heen? Wilt u niet hier blijven? Ik zal eens kijken of u hier niet ergens rustig kunt slapen.. en morgenochtend kunt vertrekken..' Een stukje met de karren.. m'n broer en m'n zwager kwamen met de karren om.. kwamen ons op halen. En die man vergezelde ons naar... iets wat een hospitaal geweest was.. iedereen was weg, het was nu leeg. Daar sliepen we en bedden van mensen die al vertrokken waren.. en daar sliepen we. De volgende dag zeiden ze tegen ons dat er vrachtwagens waren die ons naar de grens zouden brengen.. dat we op het plein moesten wachten tot de vrachtwagens kwamen die om ons naar de grens te brengen.. La vispera (?) M'n zwager zei.. het was negen uur zonder dat ze gekomen waren.. en de zon scheen!.. en m'n zwager zei: 'Nee.. hier blijven we niet.. want hier gaan ze ons vermoorden.. hier.. als ratten.. Ze komen om ons te bombarderen.. en zullen iedereen doden.. iets anders zoeken (halen) ze niet'.. Vele mensen bleven.. maar toen m'n zwager dit gezegd had.. vertrokken we.. te voet.. met de karren.. maar.. Toen we in een ander dorp aankwamen.. werd het al nacht.. en daar sliepen we in een hooiberg.. We kwamen daar alleen aan.. maar toen we wakker werden stond het vol met militairen.. daar.. 's morgens.. Maar we aten... er was een vrachtwagen vol met kabeljauw bij.. We laadden ons vol met kabeljauw.. zo'n honger als we hadden.. we laadden ons vol met kabeljauw... Daarna terug naar de sneeuw.. si.. daarna gingen we terug.. naar de sneeuw.. aten we sneeuw .. ik weet het niet.. we aten sneeuw... we aten wat we haddenn ... dat kon zijn sneeuw.. en en.. En we gingen de grens over... in de sneeuw .. ook met de kleintjes...venir comer nieve...

H: En de grootmoeder kon niet lopen noch..

A: nee niets.. en mijn zus Pilar ontfermde zich over haar en en m'n moeder.. zij drieën gingen samen..

H: Hoe deden ze dat.. de grootmoeder tussen hen in of..

A: nee.. la llevaron de brazo.. ze namen haar bij de arm.. en toen ze niet verder kon lopen.. gooide zij zich van de rand af naar beneden zoals ik al uitgelegd heb.. van de berg af.. aborrecida.. vervuld van afschuw.. 'ik.. waarom moet ik deze ellende nog meemaken'.. en ze gooide zich van de rand naar beneden.. en wij dachten dat ze er een eind aan had gemaakt en we

gingen te voet verder en toen we beneden kwamen zat ze daar rustig op ons te wachten.. er was haar iets overkomen..

H: Was het een poging tot zelfmoord of zag ze...

A: Si, si, si si.. het eerste wat we vroegen was wat ze gedaan had.. si.. si.. Ze wilde zich naar beneden gooien om zich te doden.. hhm,hhm.

H: En jullie.. toen zij dit gedaan had wat...

A: We dachten dat ze al dood was.. si.. En toen we beneden kwamen zat ze daar rustig.. en ik..

H: En daarna wilde ze wel weer met jullie mee verder naar beneden?

A: Pues.. ze wilde toen verder met ons gaan.. Ze ging met m'n broer Antonio.. en met m'n zwager Emilio.. m'n broer kon niet lopen.. en dus maakten we van de dekens een.. stoel.. een zitplaats.. waar m'n broer kon zitten.. en m'n broer trok deze met een touw en ik, zodat hij niet zou vallen.. hield hem achter vast.. (droeg hem aan de achterkant.) Zij die voor ons waren aangekomen klaagden dat ze niets konden doen.. ze gleden uit.. in de sneeuw.. en toen moesten we stoppen.. En daar nam ik de dekens op de nek en m'n zwager Emilio nam m'n broer Antonio.. m'n zwager was gewond, m'n broer kon niet lopen.. en die werd ook op de nek genomen en zo gingen we naar beneden.. En ze gleden een stuk naar beneden.. bij de voet, al fondo,... van de berg.. er was geen andere oplossing.. En zo gingen we naar beneden.. over de grens. En beneden was een rivier.. die moesten we lopend oversteken.. door het water.. daar kwamen we die uit.. Monzón tegen.. die hadden een vuur gemaakt.. wat een geluk.. Daar konden we ons wat opwarmen.. Mijn moeder vond een blikje en daarin maakte ze water warm en gaf het de kleintjes zodat we ook vanbinnen warm konden worden.. y bien... en ook m'n grootmoeder liet ze drinken.. want er was niet genoeg om iedereen te geven.. Het was al nacht en toen kwam de politie.. en die zei ons dat we daarvandaan moesten.. Omdat.. het was de grens.. het was al Frankrijk.. en we moesten daar zijn.. we moesten naar een ander dorp.. Op een aantal kilometers lag dat dorp en de hele nacht lopen, lopen, lopen.. en.. toen we daar aankwamen stuurden ze ons naar een centrum .. en daar gaven ze aan ieder van ons una andición(?) en een kop koffie met melk.. die nacht..

H: Entonces.. un lujo.. een luxe, na zoveel tijd zonder eten...

A: oei, oei, oei.. wat denk je.. como vino eso, muy bien.. En ze brachten ons.. brachten ons naar een grote garage.. Ook daar waren weinig mensen maar toen we wakker werden was het er vol.. met mensen. En toen de volgende dag zeiden ze: de vrouwen aan één kant, de mannen aan de andere. En ze pakten m'n zwager Emilio en m'n broer Antonio en namen ze mee en we zagen ze niet meer.. En daarna.. degen die uit Spanje kwam.. en die naar Frankrijk wilde...

H: Hebben jullie ze nooit meer terug gezien?

A: Si.. no.. a mi hermano también no.. M'n broer hebben we niet meer terug gezien.. (Onderbreking Manuel: Emilio kwam tot Bujaraloz(?) .. m'n broer hebben we niet meer gezien..

H: Emilio was toen gewond?

A: Ja.. die liep met een been vol met ijzer, lleno de hierros.. die had met dit metaal gelopen y fue el tiempo tierra/cierra.. hij, de wond, sloot mettertijd..

H: En Antonio kon evenmin..

A: .. kon evenmin lopen.. omdat hij een botziekte had.. En ze brachten hen.. ze vertrokken om ze naar een kamp te brengen.. en

daarna verstreken vele jaren.. vele maanden.. zonder hen te zien..

H: Naar een kamp? Een concentratiekamp?

A: Naar een boot.. omdat ze gewond waren werden ze op een boot gezet.. En toen ze goed genoeg waren, fueron bien, werden ze naar het kamp in Argeles gebracht, tot ze goed waren... En daar verslechterde de toestand van m'n broer, hij sliep daar in het zand .. en ze bekeken hem (onderzochten hem) y todo esto.. en hij was er heel slecht aan toe.. en ze brachten hem toen over naar een ziekenhuis.. en daar overleed hij, de pobre.. de arme ziel.. Zonder.. zonder familie.. zonder iets.. Zonder steun van een familielid ni nada, de armezijl.. M'n broer, eh nee, m'n zwager Emilio, bleef in het kamp achter.. alleen.. zonder familie.

H: Met jullie?

A: Nee, zonder familie.. Wij bleven... alleen.. toen ze nos quitamos.. uit elkaar haalden.. de mannen aan een kant en wij aan de andere.. daarna plaatsten ze ons in.. zoiets als een.. park.. daar blachten we de nacht door en daarna zetten ze ons op de trein.. En in die trein.. we zaten een nacht.. een nacht en een dag in de trein.. tan pronto alli ya continuamos para delante ignorante por donde nos llevaban..(?) Zo gauw we vooruit gingen wisten we niet meer waar we heengebracht werden. En we stopten in Toulouse.. m'n zus stapte uit om water te zoeken.. en.. we waren bang om haar te verliezen, kwijt te raken.. en tenslotte vond ze wa.. vonden we een bot.. die ze vulde met water op het station van Toulouse en ze bracht ons water.. En op dat moment bracht, ik weet niet of 't het Rode Kruis was, ons een sandwich, die moesten we zelf maken.. brood met paté, 't was de eerste keer.. voor ieder een..oh wat een alegria om dat brood te eten.. na zoveel dagen zonder brood gegeten te hebben.. hahahaha.. En daarna brachten ze ons naar het dorp Montgiscard. En toen we in Montgiscard aankwamen.. en daar was het... het station was op zes kilometer afstand, nietwaar? (tegen manuel).. op zes kilometer. En er stond een kar die van de communida.. uit het dorp kwam om de kleintjes en de oudjes die niet konden lopen op te halen. En wij te voet.. wij gingen lopend...(onderbreking want einde eerste kant bandje)

.. Met hoeveel families waren wij?.. In totaal waren we met vijftig personen.. si. Daarna.. in een huis.. in een groot huis waar niemand woonde.. daar plaatsten ze ons, nos pusimos alli. En daarna brachten ze ons om te eten en te cenaren naar een restaurant, tantos en cada... in een restaurant lieten ze ons gaan.. Maar, het eten gerantsceneerd, he.. Maar met de luxe van een restaurant.. si, si.. hahaha. En we gaan iedere dag daar eten en 's avonds.. eh.. 's morgens.. 's morgens gaan we daar koffie met melk en.. brood halen.. si. We waren erg goed ontvangen in Montgi. en Montgiscard.. ya.. pero.. el plan no era.. het was niet de bedoeling.. dat we niets van de familie zouden weten.. We waren alleen uit Albalate daar.. we wisten niets van niemand.. m'n moeder wist niets van m'n kinderen.. van haar kinderen.... noch wisten m'n zussen iets van hun echtgenoten.. Conque.. het was una pena, jammer, een straf/last.. van huis weggegaan te zijn, alles te hebben moeten achterlaten.. en zonder iets van iemand te weten.. totdat er enige dagen voorbij waren gegaan en toen kwam er.. un eso.. dat we konden.. een mogelijkheid dat we in een krant.. ons adres konden schrijven.. dat was de Depeche.. of zoiets.. de Depeche.. ons adres.. En daarin, pues, schreven ze ons adres.. dat van m'n moeder.. dat m'n haar zoons zocht en m'n

zusters haar echtgenoten.. Entonces pues.. waren er velen uit ons dorp die de krant zagen.. en die schreven ons en zeiden dat... eh..eh.. het adres van m'n zwager Miguel.. Maar van m'n broer.. van m'n zwager Emilio niet.. want hij zat niet in de kampen maar hij zat op... de, de boot.. Maar met m'n zus had m'n zwager Emilio afgesproken.. m'n zwager Emilio was al eerder in Frankrijk geweest.. in een dorp Limoux.. en hij zei tegen m'n zus.. 'ik zal naar Limoux schrijven en jij schrijft naar Limoux naar dit adres.. Dat moet je uit je hoofd leren, de memoria solo..' En mijn zus hoefde in Toulouse niets anders te doen dan te schrijven naar het adres dat ze uit haar hoofd geleerd had, daarheen te schrijven.. En zij schreef daarheen en hij ook.. en zo kwam ze m'n zwager weer tegen (Manuel: al comunicarse, kwamen ze weer met elkaar in contact).. comunicarse, si, si.. dat was een goed idee, niet?(H: Si..) En met m'n zwager eh.. Miguel, pues, door de krant.. en vele schreven en zo kwamen we in contact met hen.. met hem.. en zo brachten we vanaf de maand februari, toen we in Montgiscard waren aangekomen tot de maand november, totdat de oorlog uitbrak.. tot de oorlog in Frankrijk begon. En toen het oorlog was.. el... toen kwam de burgemeester van het dorp ons zeggen dat hij ons daar niet langer kon hebben/houden, tener.. en dat we moesten vertrekken..

H: Zonder te zeggen waar jullie heen moesten of..

A: Niets.. de nada.. Of we naar Spanje wilden of naar een concentratiekamp.. andere oplossingen gaf hij ons niet. Omdat we.. m'n moeder wist niets van de kinderen.. of ze in Spanje waren of in Frankrijk, of ze dood of levend waren.. En omdat ze zouden schrijven wilde m'n moeder in Frankrijk blijven.. tot ze iets zou weten van haar zoon.. Ze had er al een daar.. en de dochters en haar schoonzons waren er al.. er ontbraken alleen José, Francisco.. en ze wilde iets van ze weten.. En toen.. m'n zus Pilar had werk gevonden in een bakkerij.. En die mevrouw gaf papieren aan m'n zus.. dat we bij een campo, stuk land hoorden, en een kontrakt om op het land te werken.. pero ni en ni nada mas (?). En zij had een kontrakt om op het land te werken en ik werkte in huis.. en ze bevolen ons op een zaterdag naar Polignan(?) en toen bleef m'n zus in dat huis. En toen we daar in Polignan waren, maakte die mevrouw papieren klaar om het land aan m'n zwager, aan Miguel af te staan (quitar).. aan.. aan.. Emilio bleef op het land(?).

Maar Emilio brachten ze naar de Pirineos... naar een compañía de trabajo, en Miguel wist in de landbouw in Mojiscar te (blijven) werken. En daarna stuurden ze ons een verzoek naar de wacht van Paulignan (?) en keerden we terug naar Montgiscard, waar m'n zwager en m'n zus zaten.. en de broer van Pilar.. Ese el... die mevrouw zorgde ervoor, se ocupó, dat m'n zwager m'n broer over het land kon beschikken.. en voor ons el refugio.. de onderduik..

H: Que bier.. no..

A: Si.. en deze mevrouw trok zich steeds heel veel van ons aan, he.. Se le como (?) want ze mandaba, droeg de arme Pilar op... daar te werken.. tot dat ze trouwde.. en nadat ze getrouwd was bleef ze werken in dat huis. En wij, pues, werden in een landhuis, een huis op het land, geplaatst.. con.. omdat de echtgenoot naar Duitsland gestuurd was en zij geen arbeidskrachten had.. En daarheen.. mijn zwager Miguel ging naar dit huis, omdat dit huis.. dat.. de ouders van deze señora die de zus van deze vrouw was.. zorgden voor deze.. como se dicen.. hoe zeg je dat.. zij waren.. hm.. hoe zeggen ze dat hier.. ze hien..

zorgden om het te onderhouden.. para mantenerla.. (Manuel onderbreekt).. Ze zorgden voor het bezit.. En omdat die man ontbrak, afwezig was, ging m'n broer daarheen.. En wij gingen ook.. m'n moeder, no.. ik, m'n zus en haar sobrina (nicht, tantezegster).. En mijn moeder en m'n grootmoeder bleven in Montgiscard.. in dat huis.. En later.. de zus van deze mevrouw had ene, een huisje op het land.. en daar werden m'n zus, m'n zwager, m'n sobrina, moeder en grootmoeder naartoe overgebracht.. zij werd ziek in dat huis.. En daarna..

H: En jullie werkten allemaal op het land, de vrouwen ook?

A: Op het land.. si, si, si.. op het land, campo, campo, campo.. het was een huisje op het land en we werkten op het land.. we hebben daar altijd op het land gewerkt..

H: Dat is ook wat ik op die foto's heb gezien..

A: Si, si..

H: En je grootmoeder was de enige die niet op het land werkte?

Manuel: De grootmoeder niet, nee, nee. De moeder zorgde voor de dieren..

A: M'n moeder zorgde voor.. we hadden kalkoenen en zo.. esto nos.. want de helft van wat we criamos, kweekten, was voor de baas.. de helft voor de baas en de helft voor ons.. en mijn moeder zorgde voor dit alles.. en ik werkte op het land als de mannen.. Je moest om vijf uur opstaan.. om op het land te werken.. net als de mannen.. tot.. eh.. zolang er zon was.. we stopten.. zo weinig mogelijk.. Zeven jaar in hetzelfde, ferma.. casa.. de campo.. huisje op het land (bij dezelfde eigenaar).

H: En zeven jaar hetzelfde werk..

A: Steeds hetzelfde werk.. En nooit hebben me ze een sociale verzekering gegeven.. en aan niemand die er werkte..

H: En het loon?

A: Het loon.. dat was toen 25 centimos.. pues mira.. per dag.. per dag..

H: Was dat veel?

A: Voor ons.. dat wat we verdienden.. dat was was veel.. porque nos pere.. ehm nos.. ehm hemos expe.. ehm parecc.. oef.. (H: si...)
Omdat we de mogelijkheid hadden om beesten te houden, pues, en ze ons wat land gegeven hadden om te zaaien.. we plukten judias, tuinbonen.. aardappelen.. en we aten van het land.. De dinero.. geld.. weinig hadden we nodig.. want we aten van het land.. En het brood.. omdat m'n zus Pilar in een bakkerij werkte.. eh.. haar bazin gaf ons brood.. genoeg om een week van te eten.. Het was gerantsoeneerd.. we kregen 500 gram(?) per dag per persoon.. el.. we kregen.. gerantsoeneerd... melk.. ehe.. nee suiker.. Toen had je tot 21 jaar recht op de 'lait se trois'.. nee.. 'la letra'.. en we hadden recht op een kilo suiker per maand.. op onze leeftijd.. tot 21 jaar hadden we recht op dit rantsoen suiker.. hahaha.. 'la 6 trois' ..'la 6 tres'(?)..

(Manuel: la effe era la del trabajador de fuerza, van de zware arbeid) Het vlees was gerantsoeneerd.. alles.. todo.. we moesten met bonnen kopen.. tot en met de kleding moesten we met bonnen kopen.. en zonder kregen we niets.. Ook voor de fransen.. voor iedereen hetzelfde.. voor allemaal, a todos, a todos, a todos.. En hier in de stad.. was het veel harder dan voor ons.. want ze kregen niet meer dan een afgepast rantsoen en ze moesten kopen.. waar ze recht op hadden.. En velen kwamen.. a la campaña.. met.. pantoffels.. met schoenen.. of af en toe met kleren.. om ze in te ruilen.. tegen iets.. te eten.. En zo gingen wij gekleed.. voor een paar kippen gaven ze ons een paar schoenen.. of een paar

pantoffels.. en zo kleedden wij ons.. por el cambio, door middel van ruilhandel...

H: In Holland gebeurde dat ook tijdens de oorlog. Mensen uit de stad trokken zelfs met juwelen naar het platteland om wat te eten te krijgen.. Mensen op het platteland konden rijk worden. Hoe ging dat bij jullie?

A: Bij ons niet nee.. we hadden juist genoeg om te kunnen eten.. dat hadden de bazen wel kunnen doen.. want zij profiteerden wel van de situatie.. maar wij hadden maar net te eten..

H: Jullie ruilden zoals het jullie redelijk leek.. of hoe deden jullie dat?

A: We ruilden.. we gaven van ons eten.. om een paar pantoffels te kopen..

H: Dus een vorm van compaërismo..

A: Si... Bovendien waren het vooral Spanjaarden die langskwamen.. hahaha.. dus compaëros.. Het waren socialisten.. communisten.. die kwamen... maar toen telden de ideeën niet.. toen telde alleen de humanidad, menselijkheid.. die ons verbond en die ons goeddeed.. We hadden dezelfde vijand... we waren toen aän.. si.. En daar bleven we 7 jaar.. op die ferma.. en dat is toen.. zij kwamen in het jaar '47.. alli encontrò/con toda la familia.. en wij.. m'n zwager Miguel, z'n vrouw en z'n dochter.. gingen alleen naar.. een andere ferma.. en toen gingen wij.. m'n moeder, m'n grootmoeder en ik.. gingen we met m'n zus Maria.. die in Castellon woonde.. en die.. zoals ik gisteravond heb uitgelegd.. dat ze uit de Pirineos kwamen.. en dat m'n zwager vertrok om te werken zonder iets te zeggen.. tegen.. eh.. esto.. de compaöia waar hij vandaan kwam.. Toen pakten ze hem op als deserteur.. dat was toen de guardia civil.. de gendarmes hem gingen zoeken.. en hem naar de bezette zone brachten.. om daar fortificaciones aan te leggen, vestingen te bouwen.. Mijn zus, pues, bleef zwanger achter.. zonder echtgenoot.. en.. wist niet waar hij was.. niets.. Ze bracht een heel moeilijke tijd door.. pasar esto tambiän. (?) totdat ok hij kwam.. Hij kon een keer komen.. met toestemming.. hij ontsnapte als door een wonder.. want de trein waarmee hij kwam werd gebombardeerd.. een bombardement op de trein.. en hij brak.. het raam.. van de deur van de trein.. en sprong eruit.. En allen... die konden.. ontsnapten zoals hij.. en ontkwamen..redden zich.. En toen hij in Toulouse aankwam.. lopend vanaf Toulouse.. naar waar wij waren.. en die nacht kwam hij om drie uur 's nachts bij ons huis aan.. En daar sloot hij zich op.. in huis.. niemand had hem zien komen.. en daar zat hij ik weet niet hoeveel maanden in huis op de zolder.. om niet meer naar de Duitser terug te keren.. tot aan de bevrijding.. Toen de bevrijding kwam verliet hij het huis.. en zei dat hij bij de Duitsers vandaan kwam.. Maar opgesloten.. en alleen 's nachts een wandeling.. en de rest opgesloten op de graanzolder.. Zo wist hij zich het leven te redden.. y.. despues... ya eso.....

Toen m'n zwager Miguel en m'n zus daar gingen wonen wilden we vertrekken naar Spanje, m'n moeder, grootmoeder en ik.. hemos una manda para marchar a España.. we kregen bevel om naar Spanje te vertrekken(?)

H: Waarom?

A: Waarom... ik weet het niet.. Que.. ya al.. mijn moeder wilde nooit meer naar Albalate gaan.. want zei ze.. 'para que'.. 'waartoe.. met alles wat er gebeurd is.. y vivia como otra'(?). En mijn zus.. het visum dat ze ontving.. we ontvingen een visum om makkelijker naar Spanje terug te keren.. dat verscheurde m'n

zus.. ze deden haar niets.. en zo gingen we niet naar Spanje en bleven we met hen hier.. En toen.. bleven m'n moeder.. en m'n grootmoeder.. bij m'n zus.. ik ik.. wij trouwden.. in het jaar '49.. en wij gingen met zijn familie.. met de schoonouders en.. de broer en z'n vrouw.. en z'n zus, die daarna trouwde.. met hoeveel waren we.. negen.. naar hetzelfde huis.. negen.. naar dezelfde ferma.. allemaal.. En in die tijd.. pues.. werd de oudste dochter geboren.. Amelia.. en in het.. en toen ze een jaar of twee was.. twee jaar was ze.. (manuel: drie).. quitemos la ferma.. en vertrokken de ouders.. de broers en zij vertrokken.. naar Limoux.. De ouders gingen naar een ander dorp... En toen vertrokken wij, zoals Manuel je al eerder vertelde.. naar Fronton.. en daar bleven we een jaar.. daarna gingen we terug naar El Castillo, het kasteel.. (Manuel: No..) dat is waar.. dat was na drie of vier maanden.. en daarna gingen we terug naar.. de plek waar mijn zus was.. waar Pilar woonde.. en daar.. met m'n zus Marla.. daar werkten we nog een jaar.. niet meer.. (Manuel: van '53 tot '55).. En we woonden met ons tweeen en de dochter in dat kasteel.. en daar woonden m'n zussen ook.. en de ouders van hem (manuel) schreven ons toen of we bij hen wilden komen wonen.. Ze werden al oud en konden niet meer het land bewerken.. Conque.. ze overtuigden ons, haalden ons over, en we gingen bij z'n ouders wonen.. En bij hen hebben we drie.. nee, vijf jaar gewoond.. vijf jaar.. ja vijf jaar.. En toen Manolita vier jaar was gingen ze naar Limoux.. de grootouders.. om bij hun dochter te wonen en hun zoon die daar ook woonde, Antonio.. en wij gingen naar Toulouse in het jaar '60.. Estuvi.. we woonden hier in Toulouse.. en ze stonden hem toe te werken.. het was niet zeker dat je hier werk kon vinden.. (M: ik had het wel gevonden, maar voor niet langer dan 2 weken..).. maar daar had je geen werk.. totdat je.. die Ramon tegenkwam.. die je aan die baas.. Nioja.. voorstelde.. en daar was je veertien dagen.. en daarna vertelde Vichy.. dat waar zij werkten.. ze je zouden aannemen.. en zo namen je ook aan.. maar.. ook voor maar korte tijd.. de tijd dat er werk was.. (Manuel: de tijd van de oogst.. mais..) En zo gingen we voort.. fuimos tirando..

H: De eerste tijd hier in Toulouse was dus erg moeilijk..

A: Si..

H: Want jij kon ook niet werken?

A: Toen de oudste dochter geboren werd.. toen de oudste geboren werd.. had ik een zeer ernstige crisis.. omdat ik heel veel calcium had verloren.. tijdens de zwangerschap.. en toen de jongste (moet oudste zijn) geboren werd kon ik haar geen melk geven want die was slecht, tenla mala.. En ik bezocht een specialist en die zei dat ik heel veel calcium had verloren.. en dat de zenuwen daaronder te lijden hadden en toen kreeg ik die crisis.. daardoor.. Ik moest voor m'n hart toen... rust houden.. rust.. en sedertdien heb ik die hartkwaal.. Toen begon m'n ziekte... en kon ik niet meer hard werken.

Manuel: Volgens mij is het vooral de schuld van de arts geweest..

A: Ik had een goede zwangerschap.. maar bij de geboorte.. het was een dokter van het platteland.. en in plaats van je naar een kliniek te sturen deden ze het in huis.. En die dokter.. hij was de enige dokter van het dorp en hij hield zich bezig met de ziektes.. en ook met de geboorten.. En toen ik begon.. toen de pijnen begonnen, ging esto (manuel) de dokter halen.. en die had nog drie vrouwen die op het punt stonden het licht te geven, te bevallen.. en hij kwam naar me kijken en zei.. o, dat heeft nog

*tijd.. Maar er was geen tijd meer.. maar zo had hij tijd om de anderen te kunnen helpen.. En toen het hem goed uitkwam kwam hij en gaf injecties om het meisje geboren te laten worden.. want hij had haast.. en het meisje werd helemaal paars geboren.. En bij die geboorte verloor ik heel veel calcium.. en kreeg ik een crisis van de zenuwen (niet van nervositeit, maar van de zenuwen zelf; heel goed mogelijk bij calciumgebrek)..

In '56 werd de tweede geboren, dat ging goed en ik had ook goede melk.. maar met de oudste was dat niet zo.. ik had te weinig voedingsstoffen en een gebrek aan calcium.. Bij de jongste ging dat goed.. ik voedde haar een jaar of meer..

En na die vier jaar dat we met z'n ouders hadden gewoond in la Bastida.. daarna.. na vier jaar.. ya.. scheidten we ons van de ouders en begonnen we hier in Toulouse.. en zij gingen naar Limoux.. En hier kon ik niet werken, want ik had al twee dochters en ik moest voor hen zorgen.. en ik kon bovendien niet zoveel doen.. ik kon niet werken.. en we moesten toen leven van het jornal.. het dagloon.. van mijn man.. Maar de dochters lieten we haar studies voortzetten.. pasamos como jugamos(?).. we moesten de eindjes aan elkaar zien te knopen.. maar de we wilden dat de dochters konden studeren.. opdat ze niet zo dom zouden worden als wij zijn..

H: Wanneer begon jij te denken dat je anarchiste was, of van de CNT, of links.. of hoe noem je jezelf..

A: Ah... Ik... omdat ik altijd de familie die .. streed.. had gestreden.. voor de vrijheid.. en voor het welzijn van de arbeider heb ik altijd hier iets van bewaard.. Ahora.. maar om te zeggen, anarchiste.. dat kan ik niet zeggen, want ik wist niet wat dat was.. anarchisme.. nee.. Ah.. We waren daar nog jongeren en we wisten niet waarom er oorlog was, ni nada.. We hoorden van dit en van dat, maar we hadden geen enkel idee.. no.. Si que.. wel weet ik dat mijn familie.. m'n grootvader al.. was al in die tijd voor de republiek.. was hij al republikein.. was hij al republikein.. en hij kwam samen met de andere opa's.. dat weet ik niet van hem maar van onze buurman.. weet ik dat hij en alle anderen vergaderden en dat die man de nieuwsberichten voorlas.. hahaha... dat is bien, no..

En dat vertelde, espera.. dat heeft m'n moeder me verteld he, want dat kan ik me niet meer herinneren.. Mijn moeder ze.. ze zei.. 'm'n vader.. vertelde ons dat Colomo.. Colomo is.. die was de baas van .. van m'n vader.. hij was de majordomo del Duque.. del palacio.. hij was de rentmeester van de hertog.. van het paleis.. en mijn vader werkte daar.. hij was.. de mozo maior.. de belangrijkste knecht.. zoals dat genoemd werd.. m'n vader.. En hij werkte altijd daar.. in het paleis.. En deze Colomo was de.. de belangrijkste.. van dat huis.. van dat paleis.. en bovendien was hij de baas van allemaal.. hij diende de bevelen uit.. en m'n grootvader zei.. 'ik zal het niet meer zien.. maar het zal gebeuren dat Colomo als een arbeider zal werken..' Dat zei hij.. 'jullie zullen het meemaken, maar ik niet..' En, zo sprak hij tegen m'n moeder: 'tu.. misschien, a lo mejor, zul jij er iets van zien.. maar je kinderen zullen dit meer zien/ meemaken..'.. dat zei m'n grootvader al.. en zo gebeurde het ook. M'n moeder zag hoe Colomo uit werken ging.. en wij hebben nog meer gezien.. claro.. (Manuel: hij heeft nog nooit gewerkt.. vertelde m'n vader me..) Bueno.. maar hij was niet meer de seõor zoals tevoren.. (Manuel: zijn kinderen moesten wel degelijk werken, maar hij wilde niet..) Maar het was nog een echte seõor toen mijn vader daar

werkte..

M: Claro.. hij was de majordomo van alle bezit van de hertog..

A: En die abuelo.. die de krant iedere dag voorlas zei al.. in het centro obrero las hij.. niet in de aceras.. dat was.. (M: dat was Mur..) Nee, dat was Mur niet.. hij kwam uit casa ..

Candido.. de abuelo.. Quime.. het was Quime.. en de zoon ook. En hij was een vecino uit onze wijk.. en deze abuelo.. el Candido.. die zei.. 'de republiek zal komen zonder bloed(vergieten)'.. maar hij kwam met heel veel bloed (vergieten).. De rivieren kwamen rood van het bloed naar beneden stromen.. Ze was met weinig bloed begonnen.. maar ze verliep met veel bloedvergieten.. de republiek.... Hij vergiste zich.. maar zo gebeurde het..

H: Dit zijn de verhalen die je thuis van je familie hoorde..?

A: Ja thuis.. in het gezin.. en je begrijpt dat dat in je hoofd gaat zitten..

H: En deze ideeën zijn ook de jouwe geworden of..

A: Deze verhalen zijn van familie op familie overgebracht.. ze zeiden dat.. we zagen al.. ze zagen.. we waren er al van overtuigd.. van de ongelijkheid die er was.. dat de rijken de armen uitbuitten.. dit hebben we altijd gezien dat dat er was.. Maar als ideeën dat is van het anarchisme of van de republiek.. dat niet.. maar..

Manuel: Maar in die tijd waren er wel al mensen, zoals ik je al eerder zei, waren er al enige die behoorlijk gedisciplineerd waren en het anarchisme goed bestudeerd hadden.. op hun eigen wijze.. Maar het dorp was toen nog niet.. was nog niet een.. was nog niet verenigd met het doel.. van het anarchisme.

H: Maar mensen wisten..

M: Si.. si.. er was nog onvoldoende estudio.. er was nog onvoldoende kennis.. er waren wel enige mensen die wel gestudeerd hadden.. maar het grootste deel van Aragón.. nee.. of.. het grootste deel was niet eens naar school geweest.. wat wil je dan doen.. Je weet het.. maar je leest niet.. om voldoende te weten.. om te kunnen lezen..

H: Maar de corazon.. met je hart weet je..

M: De corazon.. si.. Mais.. niet iedereen had een groot hart.. Ik zal je wat vertellen.. als je het hart niet open draagt.. kunnen er nog zulke goede ideeën zijn.. maar dat zul je dan nooit weten..

H: Maar hoe is het mogelijk om zulke ideeën te hebben, die jullie nu hebben, zonder dat je toen kon lezen of schrijven?

A: Ja maar.. we begrepen.. dat we de slaven van de rijken waren.. van de.. dat we slaven waren.. y eso.. en dat dat op zekere dag zou moeten verdwijnen.. en daarom wilden we vechten om dit te laten verdwijnen..

M: En omdat de bejaarden.. los ancianos.. al vele jaren gevochten hadden.. opdat het dorp.. revolutionair zou worden.. En van gelijkheid weet je ook.. en als je dit altijd hebt gehoord.. en dat gaat door totdat je volwassen bent.. ga je je realiseren of ze gelijk hebben of niet.. En de grootouders hadden gelijk.. en de ouders..

H: Een vraag voor jullie beiden..

Iedereen die links was heeft een zeer moeilijke tijd doorgemaakt.. Als jullie de dingen opnieuw zouden kunnen doen.. zouden jullie het dan anders doen? Zonder revolutie zou de repressie minder zijn, bijvoorbeeld?

M: Mais.. dat van de revolutie dat kan je zo niet zeggen.. want uiteindelijk.. de revolutie.. het waren niet de anarchisten die

verraad pleegden.. Alles gebeurde omdat zij de straat op gingen.. de anarchisten deden niets meer dan zich verdedigen.. ook al ging het slecht.. het waren de fascisten die de straat opgingen.. Así que..de anarchisten.. de CNT.. met de republikeinen en de socialisten.. zij deden niet meer dan zich verdedigen.. in het dorp.. het zijn niet.. niet .. zij van de de CNT die zich op straat begaven.. het zijn zij..

H: Was het niet de schuld van de revolutionairen dat de repressie zo groot geweest is?

M: Lo que.. ah.. de repressie van daarna?.. Nee, nee... nee... want die zou gelijk geweest zijn.. de repressie zou gelijk geweest zijn.. Zij zouden ons.. van onze zijde.. toch niets geaccepteerd hebben... Así que..

H: Wat denk jij daarvan (tegen Agueda), want zoveel mensen hebben verschrikkelijk geleden..

M: Si..si..

H: Zou dat niet minder zijn geweest wanneer er geen revolutionaire houding was geweest?

M: In het dorp.. dateert dit al van vele jaren daarvoor.. en niet vanaf het ogenblik van de beweging.. maar het dateerde al van het jaar '33... en er was altijd al strijd in het dorp..

A: Als er geen strijd is, en die zal er altijd zijn... ook al kan je niet winnen.. je zal altijd moeten strijden om je te verdedigen.. om je te kunnen verdedigen.. als dat niet gebeurt dan..

M: Als men nooit iets gedaan zou hebben.. zouden we nog steeds zonder eten naar bed moeten.. hay que luchar, siempre.. men moet vechten.. altijd..

A: Mijn zussen die.. ouder waren dan ik.. wel.. die hebben voor hetzelfde gestreden, he.. Want mij zus Carmen... die de vrouw was van Miguel.. Miguel was ook.. ze hoorden er allemaal bij.. wel zij.. bewaarde heel veel geheimen.. en ze hielp en.. mijn zus Pilar.. ook zij.. deed heel veel voor de beweging/vervoerde heel vaak wapens... en ik weet niets anders.. ondershands, bajo mano.. heeft ze heel veel dingen gedaan die niemand weet.. om te helpen met de verdediging van het dorp..

M: Ehh.. dat deden de mensen die minder in de gaten gehouden werden, menos vigilados.. want als ze Miguel, of Isidro of José met de mand gezien hadden.. zullen ze ze tegenhouden.. en zullen ze zeggen.. handen omhoog.. en als ze dan de pistolen gevonden zouden hebben.. De vrouwen konden er makkelijker doorheenkomen..

H: Over wanneer spreek je nu?

A: over de oorlog.. toen met de beweging.. si..

H: Toe het dorp al door de fascisten was overgenomen?.. nee, dat kan niet..

A: Nee.. het was al bevrijd.. het was al in handen van de rojos.. de roden..

M: Nee.. dat was van '33 tot '36.. al dichtbij de beweging..tot aan de beweging..

A: nee... waarover ik praat.. dat van m'n zus.. dat was al in de oorlog.. toen met die wapens en zo..

M: Ah.. dat was toen de kolonne van Carlos Marx er was..

A: Si.. Si.. Toen de oorlog begon was mijn zus er evenmin.. want die werkte in Cataluna.. Toen de oorlog uitbrak was m'n zus er ook niet, he..

M: Dit was dus toen de kolonne van Carlos Marx er was.. en die zocht naar de wapens in het dorp.. en om die van de ene kant naar naar de andere kant over te brengen.. dat deden de meisjes van

het dorp..

A: ..dat wil zeggen, dat ze allemaal, todas, hun bijdrage leverde aan de strijd.. en allemaal voor dezelfde zaak..

M: Si.. en daarbij.. als het Miguel was geweest, of... of.. wie dan ook.. dan zouden ze gevangengenomen zijn... maar de vrouwen die met een mand liepen en voortdurend met een witte vlag.. die vrouwen werden niet op dezelfde manier tegengehouden.. als ze mannen zouden tegenhouden.. want die werden goed in de gaten gehouden.. (bien fichados).

A: si..si.. Ik wil zeggen dat wij dit niet deden omdat wij nog jong waren.. maar we hebben wel alles gezien wat er gebeurt is en dat zijn dingen die in je hoofd blijven hangen.. dat wil zeggen.. dat wat er gebeurd is.. was om iets van vrijheid te bereiken.. om rustig te kunnen leven.. uiteindelijk te kunnen werken en rustig te kunnen leven.. en om niet uitgebuit te worden door slechte mensen...

A: En onze dochters kennen dit alles.. en zij hebben dit in hun hoofd.. net zoals wij..

M: Ze kunnen werken.. ze weten van wanten.. maar ze laten zich niet uitbuiten..

A: Als er een staking is.. (Manuel: of een demonstratie).. of een demonstratie.. m'n zus.. eh.. m'n dochter.. de kleine.. altijd als eerste de straat op.. M'n zus.. eh.. de oudste.. de oudste dochter... heeft meer verantwoordelijkheid op haar werk.. die is niet vrij om dit te doen.. ze werkt bij zieken en daar kan je niet zomaar het werk in de steek laten.. ze moet opletten en is niet vrij om weg te gaan.. Maar de jongste is vrijer.. als ze naar school ging.. en er waren demonstraties van de studenten.. zij als eerste.. de straat op.. altijd zo geweest.. en nog steeds, he..

M: En zonder strijd.. niets he.. al heb je weinig bereikt met je strijd.. je hebt altijd minder zonder.. als je niet strijdt heb je niets..